

СТАТТЯ НОМЕРА

УДК 343.58

DOI: <https://doi.org/10.32631/vca.2023.1.01>

Олексій Миколайович ЛИТВИНОВ,
доктор юридичних наук, професор
(Харківська обласна військова адміністрація, м. Харків)

Юрій Володимирович ОРЛОВ,
доктор юридичних наук, професор
(Харківський національний університет
внутрішніх справ, м. Харків)

Андрій Миколайович ЯЩЕНКО,
доктор юридичних наук, професор
(Харківський національний університет внутрішніх
справ, м. Харків)

ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА НЕЗАКОННЕ ПЕРЕМІЩЕННЯ ОСІБ В КОНТЕКСТІ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ: НАУКОВИЙ АНАЛІЗ ЗАКОНОДАВЧИХ ІНІЦІАТИВ

Стаття присвячена науковому аналізу законопроектів, якими пропонується внесення змін та доповнень до Кримінального кодексу України

з питань кримінальної відповідальності за незаконне (насильницьке) переміщення осіб в умовах збройного конфлікту в Україні. З урахуванням положень міжнародного кримінального, гуманітарного права, практики діяльності міжнародних судів ad hoc, а також вітчизняної доктрини кримінального права здійснено висновки, висловлено критичні судження щодо окремих положень законопроектів, сформовано авторські пропозиції у виді альтернативних проектів законів про кримінальну відповідальність.

Ключові слова: кримінальна відповідальність, збройний конфлікт, переміщення осіб, депортація, воєнний злочин, злочин проти людяності.

Постановки проблеми. Триваюча російсько-українська війна характеризується безпрецедентними для XXI століття масштабами порушень прав людини, належна правова реакція на які вимагає забезпечення адекватності не лише міжнародної конвенційної бази, дієвості глобальних інституцій правопорядку, суду, а й національного законодавства, зокрема кримінального. В цьому аспекті слід звернути увагу на проекти законів України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо насильницького вивезення особи в умовах збройної агресії» (реєстр. № 8326 від 30.12.2022 р.)¹ та «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо насильницького переміщення особи за межі території України» (реєстр. № 9204 від 13.04.2023 р.)², які слід визнати своєчасними, затребуваним, за задумом й регулятивною спрямованістю, а також такими, що відповідають тим викликам, з якими зіткнулись Українське суспільство, держава, всі цивілізовані народи світу у зв'язку з неспровокованою повномасштабною агресією російської федерації проти України. Такими ж широкомасштабними виявилися і злочини, вчинювані представниками країни-агресора на території нашої держави. Це актуалізувало не тільки задачі бойового штабу з відсічі агресії, а й завдання у сфері правозастосування і правотворчості, адаптації правової системи як до необхідності реагування на екстраординарні правопорушення, так і до ситуації синхронізованої компліментарності із інструментами (правовими джерелами, механізмами правового регулювання) міжнародної кримінальної юстиції.

Метою цієї статті є науковий аналіз наявних законодавчих ініціатив, якими пропонується удосконалити кримінальну відповідальність за різні прояви незаконного переміщення осіб в умовах збройного конфлікту, висловлення зауважень та формування пропозицій щодо усунення виявлених недоліків.

Виклад основного матеріалу. В цілому підтримуючи ініціативи

¹ Про внесення змін до Кримінального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо насильницького вивезення особи в умовах збройної агресії: проект Закону України № 8326 від 30.12.2022 р. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/41094>.

² Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо насильницького переміщення особи за межі території України: проект Закону України № 9204 від 13.04.2023 р. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/41765>.

розробників законопроекту «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо насильницького переміщення особи за межі території України» (реєстр. № 9204) щодо удосконалення національного кримінально-правового механізму реагування на серйозні порушення прав і свобод людини та громадянина в ході міжнародного збройного конфлікту, притягнення до відповідальності та забезпечення невідворотності покарання за чинення воєнних злочинів, злочинів проти людяності, тим не менш слід вказати і на деякі вразливі до критики положення проекту, які здебільшого вбачаються у низькій їх адаптивності до міжнародно конструйованих умов правової діяльності.

Зауважимо, що, формуючи пропозиції щодо національної кримінально-правової заборони на вчинення діянь з числа тих, що ідентифікуються з міжнародними злочинами, окрім аналізу тих проявів їх суспільної небезпечності, що фіксуються в контексті міжнародного збройного конфлікту на території України, варто брати до уваги й так звану міжнародно-правову підставу криміналізації. Остання, в аспекті рецензованого законопроекту, може бути представлена двома складовими. По-перше, – положеннями норм-заборон у чинних, писаних джерелах міжнародного права – міжнародних договорах (конвенціях), а також статутній базі міжнародних судових органів кримінальної юрисдикції, їх вирахах (прецеденти). По-друге, – доктриною міжнародного кримінального права, в тому числі й зокрема наявними напрацюваннями Комісії з міжнародного права, а надто у сфері розробки Проекту статей про запобігання та покарання за злочини проти людяності¹. Ґрунтовний аналіз цих складових міжнародно-правової підстави криміналізації насильницького переміщення осіб за межі території України у їх зіставленні як з чинною конструкцією складу злочину порушення законів та звичаїв війни (ст. 438 КК України), так і з пропонованою в проекті, дає підстави висловити такі **зауваження та пропозиції**.

Судячи з назви ст. 438 КК України, а також за загальним визнанням у вітчизняній кримінально-правовій доктрині і правозастосовній практиці, порушення законів та звичаїв війни є суть воєнним злочином. Це означає, що всі діяння, поставлені під заборону в цій статті, мають відповідати розумінню сутності та існуючим в міжнародному праві (адже об'єктом цього злочину є міжнародний правопорядок) нормативним ознакам воєнних злочинів (*war crimes*), які з достатньою чіткістю, принаймні на юридико-семантичному рівні, відмежовуються від злочинів проти людяності (*crimes against humanity*). Саме ця обставина змусила законодавця вдатися до використання бланкетного (міжнародно-бланкетного) способу конструювання диспозиції ч. 1 ст. 438 КК України, фактично залишивши обсяг кримінально-правової заборони чітко не визначеним, відсилаючи до вельми розлогої системи джерел міжнародного права («застосування засобів

¹ Draft articles on Prevention and Punishment of Crimes Against Humanity / International Law Commission. URL: https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/draft_articles/7_7_2019.pdf.

ведення війни, заборонених міжнародним правом», «інші порушення законів та звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України»¹). Відтак, будь-які зміни і доповнення до ст. 438 КК України мають виходити або з обґрунтованих вітчизняних юридичних новацій, зважаючи на виявлення деяких нових, не описаних у міжнародно-правовій конвенційній базі та звичаєвому міжнародному гуманітарному праві небезпечних (антигуманних, що завдають надмірних, не зумовлених військовою необхідністю, страждань) засобів та методів війни (що навряд чи), або з деталізації в диспозиціях ст. 438 КК України чи інших спеціальних складах воєнних злочинів тих їх ознак, які вже зафіксовані у міжнародно-правових джерелах, але явно не виражені у чинній редакції вказаній статті, дескриптивно наявні й візуалізовані через міжнародно-правову бланкетність.

Допускаючи, що розробник рецензованого законопроекту рухався саме таким шляхом, маємо припустити і те, що «насильницьке переміщення осіб за межі території України» є воєнним злочином. Однак порівняльно-правовий аналіз релевантності ознак цієї юридико-семантичної конструкції з тими, що вже існують в інших джерелах міжнародного кримінального права дозволяє виявити розбіжності, невідповідності. Свідомо упускаючи аналіз статутної бази міжнародних судових органів *ad hoc* та звичаєвого міжнародного гуманітарного права (узагальнені Міжнародним Комітетом Червоного Хреста норми), звернімося до положень Римського статуту Міжнародного кримінального суду. Відповідно до п. «VII» ч. 2 ст. 8 цього документу воєнним злочином визнається «незаконна депортація або переміщення чи незаконне позбавлення волі»². Звертаємо увагу: не насильницьке, а незаконне переміщення. І хоча Римський статут Міжнародного кримінального суду й досі Україною не ратифіковано, цей момент є важливим.

Він же виявляється, якщо звернутися до положень Женевських конвенцій 1949 р. Відповідно до п. «а» ч. 4 ст. 85 Додаткового протоколу (I) до Женевських конвенцій 1949 р. забороняється «переміщення окупаючою державою частини її власного цивільного населення на окуповану нею територію або депортація чи переміщення всього або частини населення окупованої території у межах цієї території чи за її межі на порушення статті 49 Четвертої конвенції»³. Згідно ж зі ст. 49 Женевської конвенції про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 р. (Четвертої конвенції) забороняється, незалежно від мотивів, здійснювати примусове індивідуальне чи масове переселення або депортацію осіб, що перебувають під захистом, з окупованої території на територію окупаційної держави або

¹ Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.

² Римський статут Міжнародного кримінального суду: Міжнародний документ ООН від 17.07.1998 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text.

³ Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I): Міжнародний документ ООН. Конвенція від 08.06.1977 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/995_199.

на територію будь-якої іншої держави, незалежно від того, окупована вона чи ні¹. У логіці міжнародного гуманітарного права таке переміщення, переселення, а так само депортація визнаються забороненими методами війни. Акцентуймо, що, на відміну від Римського статуту, в якому йдеться про незаконне переміщення як воєнний злочин, Четверта Женевська конвенція містить суттєве уточнення, що під таким переміщенням слід розуміти те, що здійснюється примусово. Звісна річ, що насильство та примус є хоча і спорідненими, проте не тотожними категоріями, їх не можна використовувати як взаємозамінні.

На це ж вказує і та обставина, що саме про насильницьке переміщення осіб йдеться у визначенні злочинів проти людяності, на протипагу воєнним злочинам. Так, відповідно до п. «d» ч. 1 ст. 7 Римський статут Міжнародного кримінального суду злочином проти людяності визнається «депортація або насильницьке переміщення населення». П. «d» ч. 2 ст. 7 вказаного документу деталізує, що «депортація або насильницьке переміщення населення» означає насильницьке переміщення відповідних осіб шляхом виселення або інших примусових дій з території, на якій вони законно перебувають, за відсутності підстав, що допускаються міжнародним правом². Ідентичне визначення зафіксовано й у п. «d» ч. 2 ст. 2 Проекту статей про запобігання та покарання за злочини проти людяності³.

Для розмежування переміщення населення як воєнного злочину (який може бути криміналізовано у ст. 438 КК України) та як злочину проти людяності (не може бути визначено у ст. 438 КК України) ключовим є врахування контекстуального елементу. Для воєнного злочину – це ситуація збройного конфлікту та *war nexus* (зв'язок з конфліктом). Але і злочини проти людяності можуть вчинятися в ситуації збройного конфлікту. Тож він не є достатнім критерієм.

Судова практика обох Міжнародних кримінальних трибуналів (по колишній Югославії та по Руанді) сформували первинні обриси значущого контекстуального елементу щодо злочинів проти людяності. В їх статутах та вироках констатовано, що таким є «широкомасштабність» та «систематичність» відповідних дій. Також стверджувалося, що умови «широкого розповсюдження» та «систематичності» є радше розділовими, ніж сполучними вимогами; будь-яка умова може бути виконана для встановлення наявності злочину. Таке тлумачення поширеності / систематичності як ознак злочинів проти людяності також відображено в коментарі Комісії з міжнародного права до проекту Кодексу злочинів проти

¹ Конвенція про захист цивільного населення під час війни: Міжнародний документ ООН. Конвенція від 12 серпня 1949 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text.

² Римський статут Міжнародного кримінального суду: Міжнародний документ ООН від 17.07.1998 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text.

³ Draft articles on Prevention and Punishment of Crimes Against Humanity, with commentaries / Adopted by the International Law Commission at its seventy-first session, in 2019, and submitted to the General Assembly as a part of the Commission's report covering the work of that session (A/74/10). The report, which also contains commentaries to the draft articles (para. 45), will appear in Yearbook of the International Law Commission, 2019, vol. II, Part Two. URL: https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/commentaries/7_7_2019.pdf.

миру та безпеки людства 1996 року, де зазначено, що «дія може становити злочин проти людяності, якщо виконується будь-яка з цих умов [масштабу чи систематичності]»¹.

У ст. 7(1)(d) Елементів злочинів (додатку до Римського статуту Міжнародного кримінального суду) елементами злочинів проти людяності у виді депортації чи насильницького переміщення визначено такі: (1) виконавець депортував або насильно перемістив без підстав, що допускаються в міжнародному праві, одну або кілька осіб в іншу державу або місцевість шляхом виселення або інших примусових дій; (2) така особа або особи законно перебували в районі, з якого вони були депортовані або переміщені; (3) виконавець усвідомлював фактичні обставини, що свідчили про законність такого перебування; (4) діяння було скоєно у рамках широкомасштабного чи систематичного нападу на громадянське населення; (5) обвинувачений знав, що діяння є частиною широкомасштабного або систематичного нападу на громадянське населення, або мав намір зробити його частиною такого нападу.

В цьому контексті важливо зауважити, що ані широкомасштабність, ані наявність збройного конфлікту не є виключними контекстами для двох аналізованих груп злочинів. Це означає, що як при вчиненні воєнних злочинів, їх широкомасштабність може мати місце (ба більше: відповідно до ст. 8 Римського статуту МКС суд має юрисдикцію стосовно воєнних злочинів, зокрема у випадках, коли їх вчинено в рамках плану чи політики або в рамках широкомасштабного вчинення таких злочинів²), так і при вчиненні злочинів проти людяності може мати місце контекст збройного конфлікту. При цьому наголосимо, що систематичність нападів на цивільне населення ані прямо, ані побічно (через ч. 1 ст. 8 Римського статуту МКС) не згадується як контекстуальний елемент воєнних злочинів. Він властивий тільки для злочинів проти людяності. В ситуації ж збройного конфлікту в Україні маємо місця численні докази саме систематичності, зокрема примусового переміщення населення з тимчасово окупованих територій.

Широкомасштабність нападів і дій є ознакою воєнних злочинів (ч. 1 ст. 8 Римського статуту МКС) лише на стільки, на скільки ці злочини підпадають під юрисдикцію МКС. Це не означає, що відсутність широкомасштабності має тягнути за собою й відсутність воєнного злочину.

¹ The report of the Ad hoc Committee on the Establishment of an International Criminal Court, Official Records of the General Assembly, Fiftieth Session, Supplement No. 22 (A/50/22), p. 17, para. 78 ("elements that should be reflected in the definition of crimes against humanity included ... [that] the crimes usually involved a widespread or systematic attack" (emphasis added)); Yearbook ... 1995, vol. II (Part Two), p. 25, para. 90 ("the concepts of 'systematic' and 'massive' violations were complementary elements of the crimes concerned"); Yearbook ... 1994, vol. II (Part Two), p. 40, para. (14) of the commentary to art. 20 ("the definition of crimes against humanity encompasses inhumane acts of a very serious character involving widespread or systematic violations" (emphasis added)); Yearbook ... 1991, vol. II (Part Two), p. 103, para. (3) of the commentary to art. 21 ("Either one of these aspects – systematic or mass-scale – in any of the acts enumerated ... is enough for the offence to have taken place"). URL: https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/commentaries/7_7_2019.pdf.

² Римський Статут Міжнародного Кримінального Суду: Міжнародний документ; Статут від 17.07.1998 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/995_588.

Останній матиме місце, але підпадатиме виключно під національну юрисдикцію. Тож якщо для воєнного злочину ознака широкомасштабності є здебільшого юрисдикційною, яка визначає процедурні аспекти подальшого реагування на його вчинення, то для злочину проти людяності – сутнісною ознакою, яка визначає характер його суспільної небезпечності, а, відтак, й матеріальні підстави кваліфікації¹.

Враховуючи викладене, а також те, що, як небезпідставно зазначено у Пояснювальній записці до проекту Закону № 8326 керівництво країни-агресора – російської федерації – з початку повномасштабного вторгнення в Україну проводить політику щодо *системного* переміщення українського населення на територію російської федерації (у цьому процесі вивезення українських дітей стало окремим системним протиправним явищем), пропонується в законопроекті норма *de lege ferenda* відповідає ознакам злочину проти людяності, а не воєнного злочину. Відтак, реалізацію цієї пропозиції в межах змін і доповнень до ст. 438 КК України видається недостатньо обґрунтованою.

Доцільною видається криміналізація злочинів проти людяності в межах окремої статті, в якій, по аналогії з міжнародно-правовими джерелами, будуть перераховані відповідні альтернативні діяння з необхідними та достатніми юридичними ознаками, що в тому числі вказуватимуть й на контекстуальний елемент. Натомість як воєнний злочин примусове переміщення осіб цілком охоплюється диспозицією ч. 1 ст. 438 КК України (з відсиланням до корпусу міжнародних конвенцій) та гостро не потребує окремого означення. Тому твердження розробників законопроекту про те, що діяння, пов'язані із насильницьким вивезенням осіб та подальшим перешкоджанням їх поверненню в Україну, не знайшли свого відображення у нормах КК України є недостатньо аргументованими. Хоча, поруч з цим, варто визнати і те, що звуження меж міжнародно-правової бланкетності здатне підвищити рівень визначеності закону та, відтак, полегшити його застосування, здійснення кримінально-правової кваліфікації.

Як засвідчує практика документування та розслідування злочинного переміщення населення України, таке переселення здійснюється не тільки за межі території України, але і в її межах – на інші ділянки тимчасово окупованої, анексованої території, зокрема до Автономної Республіки Крим. Крім того численними є й зафіксовані факти *переміщення цивільного населення держави-агресора на тимчасово окуповану територію України*. ці обставини також варто враховувати, конструюючи обсяг відповідної І кримінально-правової заборони.

Однією з кваліфікуючих ознак порушень законів та звичаїв війни *пропонується* вважати його вчинення щодо *неповнолітньої особи (ч. 2 ст. 438 КК)*. Системний аналіз положень чинного КК, а також ст. 31 та 32

¹ Орлов Ю. В. Злочини проти людяності в контексті збройного конфлікту в Україні: визначення, проблеми розмежування із суміжними складами злочинів. *Право і безпека*. 2023. № 1 (87). С. 109. DOI: <https://doi.org/10.32631/pb.2023.1.09>

Цивільного кодексу України дозволяє дійти висновку, що неповнолітніми є лише особи віком від 14 до 18 років. Особа, яка не досягла чотирнадцяти років законом визнається малолітньою особою. Отже, таке законодавчо визначене поняття неповнолітньої особи фактично унеможливорює кваліфікацію вчиненого діяння за ч. 2 ст. 438 КК у тому разі, коли потерпілою є малолітня особа. Водночас вчинення таких протиправних дій щодо малолітніх осіб, чисельні випадки яких також зафіксовані правоохоронними органами та правозахисними організаціями України, істотно підвищує суспільну небезпечність цього злочинного посягання, що вочевидь впливає на індивідуалізацію кримінальної відповідальності за його вчинення, зокрема на розмір строку призначення покарання у вигляді позбавлення волі. У зв'язку з цим, вказана обставина могла б знайти своє безпосереднє нормативне визначення або у диспозиції ч. 2.

Не можна не звернути увагу й на те, що санкції частини першої та другої запропонованої авторами законопроекту редакції ст. 438 КК, певною мірою не відповідають сучасним науковим розробкам теорії пеналізації, а тому містять певні недоліки конструювання. Так, мінімум покарання в кваліфікованому різновиді складу цього злочину («*караються позбавленням волі на строк від **восьми** до ... років*» - ч. 2 ст. 438) є меншим, ніж максимум покарання в його основному складі злочину («*карається позбавленням волі на строк від ... до дванадцяти років*» - ч. 1 ст. 438). Сучасна доктрина кримінального права щодо правил конструювання санкцій статей Особливої частини КК виходить з того, що максимальна межа санкції за вчинення діяння, ознаки якого визначені в диспозиції основного (простого) складу злочину, повинна бути одночасно мінімальною межею санкції за вчинення того ж діяння, ознаки якого визначені у кваліфікованому складі злочину. Дотримання згаданого доктринального правила сприяло би індивідуалізації кримінальної відповідальності із врахуванням суспільної небезпечності вчинюваного.

Проектом Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо насильницького вивезення особи в умовах збройної агресії» (реєстр. № 8326), з метою захисту суспільних відносин щодо забезпечення життя, здоров'я та прав і свобод громадян України, зокрема неповнолітніх осіб, протидії і запобігання протиправному захопленню і вивезенню дітей з України, що становить загрозу українському генофонду, а також населенню в Україні загалом унаслідок порушення законів та звичаїв війни передбачається внесення змін доповнень до Кримінального кодексу України (далі – КК) та Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК).

Зауважимо, що, формуючи пропозиції щодо національної кримінально-правової заборони на вчинення діянь з числа тих, що ідентифікуються з міжнародними злочинами, окрім аналізу тих проявів їх суспільної небезпечності, що фіксуються в контексті міжнародного збройного конфлікту на території України, варто брати до уваги й так звану міжнародно-правову підставу криміналізації. Остання, в аспекті

рецензованого законопроекту, може бути представлена двома складовими. По-перше, – положеннями норм-заборон у чинних, писаних джерелах міжнародного права – міжнародних договорах (конвенціях), а також статутній базі міжнародних судових органів кримінальної юрисдикції, їх вирахах (прецеденти). По-друге, – доктриною міжнародного кримінального права, в тому числі й зокрема наявними напрацюваннями Комісії з міжнародного права, а надто у сфері розробки Проекту статей про запобігання та покарання за злочини проти людяності¹. Ґрунтовний аналіз цих складових міжнародно-правової підстави криміналізації насильницького переміщення осіб за межі території України у їх зіставленні як з чинною конструкцією складу злочину порушення законів та звичаїв війни (ст. 438 КК України), так і з пропонованою в проекті, дає підстави висловити такі **зауваження та пропозиції**.

1. Проектом пропонується передбачити кримінальну відповідальність за насильницьке вивезення особи в умовах збройної агресії (стаття 438-1 КК проекту). З цією метою частину першу згаданої статті пропонується викласти у такій редакції: *«Насильницьке вивезення особи за межі території України в умовах збройної агресії...»*. У зв'язку з цим, обов'язковою ознакою об'єктивної сторони ч. 1 ст. 438-1 КК України є обстановка і час вчинення цього злочину - насильницьке вивезення особи за межі території України є кримінально-караним лише *в умовах збройної агресії*.

Термін «збройна агресія» вживається у значенні, наведеному в Законі України «Про оборону України» (п. 24 Інструкції про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України). Згідно зі ст. 1 згаданого Закону України під збройною агресією розуміється застосування іншою державою або групою держав збройної сили проти України. Зокрема, збройною агресією проти України вважається будь-яка з таких дій: 1) вторгнення або напад збройних сил іншої держави або групи держав на територію України, а також окупація або анексія частини території України; 2) блокада портів, узбережжя або повітряного простору, порушення комунікацій України збройними силами іншої держави або групи держав; 3) напад збройних сил іншої держави або групи держав на військові сухопутні, морські чи повітряні сили або цивільні морські чи повітряні флоти України; 4) засилання іншою державою або від її імені озброєних груп регулярних або нерегулярних сил, що вчиняють акти застосування збройної сили проти України, які мають настільки серйозний характер, що це рівнозначно переліченим в абзацах п'ятому-сьомому цієї статті діям, у тому числі значна участь третьої держави у таких діях; дії іншої держави (держав), яка дозволяє, щоб її територія, яку вона надала в розпорядження третьої держави, використовувалася цією третьою державою (державами) для вчинення дій, зазначених в абзацах п'ятому - восьмому цієї статті; застосування підрозділів збройних сил іншої держави

¹ Draft articles on Prevention and Punishment of Crimes Against Humanity / International Law Commission. URL: https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/draft_articles/7_7_2019.pdf.

або групи держав, які перебувають на території України відповідно до укладених з Україною міжнародних договорів, проти третьої держави або групи держав, інше порушення умов, передбачених такими договорами, або продовження перебування цих підрозділів на території України після припинення дії зазначених договорів¹.

Специфікою насильницького вивезення особи за межі території України є те, що такі протиправні дії можуть вчинятися в умовах збройної агресії як до оголошення воєнного стану або взагалі у мирний час, так і в умовах воєнного стану, чисельні випадки якого зафіксовані Національною поліцією, іншими правоохоронними органами та правозахисними організаціями. У зв'язку з цим, насильницьке вивезення особи за межі території України в умовах воєнного стану, у тому числі викликаного збройною агресією, але не виключно, повинно мати самостійне правове значення для кваліфікації цього протиправного діяння. Це можливо забезпечити через використання додаткових техніко-юридичних інструментів диференціації кримінальної відповідальності в межах однієї статті КК, закріпивши у диспозиції частини 1 «*насильницьке вивезення особи за межі території України за відсутності ознак торгівлі людьми*», а «*вчинення діянь, передбачених частиною 1 в умовах воєнного стану*» передбачити як кваліфікуючу ознаку у частині 2.

2. З огляду на викладені в попередньому пункті міркування, очевидним видається висновок про те, що запропонований в ньому підхід вочевидь передбачає опис діянь, заборона вчинення яких не охоплювалась задумом авторів законопроекту. Останній, зважаючи на зміст пояснювальної записки, своєю метою має протидію і запобігання протиправному захопленню і вивезенню дітей та інших осіб з України, що становить загрозу українському генофонду, а також населенню в Україні загалом *унаслідок порушення законів та звичаїв війни*, полягав у спеціальній криміналізації *воєнного злочину*, тобто створення спеціальної кримінально-правової норми по відношенню до загальної, передбаченої ст. 438 КК України.

Відтак, підтримуючи законотворчу ініціативу, варто, по-перше, структурно, враховуючи відмінні основні безпосередні об'єкти кримінальних правопорушень, розмежувати нормативне закріплення відповідних кримінально-правових норм у різних розділах. Насильницьке вивезення особи за межі України – у ст. 146-2 КК «Насильницьке вивезення людини за межі України» (*de lege ferenda*), а суміжний воєнний злочин – у ст. 438-1 КК України, як те і пропонується аналізованим законопроектом.

3. Диспозиція пропонуваної в законопроекті ч. 1 ст. 438-1 КК України *de lege ferenda* оперує надто широкою категорією «особа» на позначення потерпілого. Відтак, виходячи з буквального тлумачення, потерпілим від насильницького вивезення (у законопроектному розумінні) може бути

¹ Про оборону: Закон України від 06.12.1991 р. № 1932-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12>.

будь-яка особа, включаючи громадян держави-агресора, в тому числі і його військовослужбовців. Їх насильницьке вивезення з території України може відбуватися серед іншого в тому числі і за обставин вчинення щодо них злочину (зокрема й у випадках, передбачених КК України), як, наприклад, при їх відмові діяти зброєю на полі бою, спробі добровільної здачі у полон Збройним Силам України і т. п. Інверсивність правових полів, що створює ситуацію, близьку до параметрів соціальної сингулярності, формує кардинально відмінні правові оцінки і їх джерела у різних сторін протиборства, воєнного конфлікту. З позицій українського законодавства описані діяння військовослужбовців росії слід вважати правомірними та навіть бажаними, на відміну від законодавства рф і практики його застосування. Відтак, притягнення до квазікримінальної відповідальності за правомірні дії слід вважати злочинними за законодавством України. А саме останнє має застосовуватись до подібних ситуацій, зважаючи на зміст територіального принципу чинності закону про кримінальну відповідальності у просторі (ч. 1 ст. 6 КК України). Однак очевидною видається та обставина, що задум авторів аналізованого законопроекту полягав у іншому: у деталізації інструментів кримінально-правового захисту цивільного населення в умовах війни, зокрема його захисту від насильницького вивезення, що розглядається як воєнний злочин (його різновид чи спеціальний склад). У зв'язку з цим, як видається, ознаки потерпілої особи мають бути уточнені. Для цього можуть бути використані формулювання, якими послуговується міжнародне гуманітарне право в частині ратифікованих Україною міжнародних конвенцій. Нагадаємо, що йдеться, перш за все, про Женевську конвенцію про захист цивільного населення під час війни від 12 грудня 1949 р., та Додатковий протокол (Протокол I) до Женевських конвенцій.

Так, відповідно до ст. 85 Додаткового протоколу (Протоколу I) забороняються: а) переміщення державою-окупантом свого цивільного населення на окуповану територію; б) депортації або повні чи часткові переміщення місцевого населення окупованої території¹. Отже, як бачимо, йдеться про «місцеве населення окупованої території». Крім того, звернімо увагу, суспільно небезпечне діяння виражається не тільки у вивезенні за межі території держави, а й будь-які переміщення. Цій обставині більш пильна увага буде приділена у наступному пункті (п. 2) зауважень. Тут же наголосимо на можливості та доцільності синхронізації, гармонізації вітчизняного кримінального законодавства та міжнародного гуманітарного права і міжнародного кримінального права, в тому числі й з огляду на прагнення і необхідність залучення до розгляду ситуації в Україні механізмів міжнародної кримінальної юстиції. В цьому контексті не зайвим буде вказати і на положення абз. viii) п. «b» ч. 1 ст. 8 Римського Статуту Міжнародного Кримінального Суду, в якому злочинними та підсудними

¹ Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р., що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I): Міжнародний документ ООН від 8 червня 1977 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text.

Суду визнаються «...депортація або переміщення всього або частини населення окупованої території у межах чи за межі цієї території»¹ (*курсив наш*). Тож як в Додатковому протоколі (Протокол I), так і у Римському Статуті йдеться не про населення окупованої території. Вважаємо і у тексті КК України також доцільно використати цю ж категорію. Це, по-перше, підкреслить міжнародний характер злочину та слугуватиме аргументом на користь розміщення відповідної норми саме у Розділі XX Особливої частини КК України та, по-друге, дозволить відмежувати воєнні злочини від інших проявів кримінальних проявів, зокрема щодо громадян рф та військовослужбовців рф, які незаконно перебувають на території України, тобто насильницького зникнення (ст. 146-1 КК України) як злочину проти людяності (у категоріях міжнародного права).

4. Пропонована ст. 438-1 КК України *de lege ferenda* передбачає заборону на насильницьке вивезення особи за межі території України в умовах збройної агресії. З цього приводу слід висловити декілька зауваг.

По-перше, чому мова йде тільки про насильницьке вивезення? Так, певна річ, мають місце і численні випадки саме насильницького, проти волі особи, її вивезення. Втім, коли мова йде про дітей, як засвідчує досвід здійснюваного кримінологічного моніторингу (з використанням елементів включеного та невключеного соціологічного спостереження) ситуації в Херсонській області, саме діти вивозились без використання насильства. Радше йшлося про зловживання довірою як спосіб схилення батьків віддавати дітей під фактичну владу окупаційної адміністрації, переміщувати їх на територію Автономної Республіки Крим, російської федерації під приводом оздоровлення у дитячих таборах. Подібні випадки протиправного переміщення дітей не охоплюються пропонованим проектом кримінально-правової норми – ст. 438-1 КК України, що потребує змін у формулюванні ознак об'єктивної сторони. Доцільніше вести мову про протиправне переміщення, а не про насильницьке, що забезпечить більшу повноту кримінально-правового захисту.

По-друге, спираючись на результати вказаного вище кримінологічного моніторингу, можна стверджувати, що небезпека від протиправного вивезення дітей, а так само й повнолітніх осіб зберігається і в тих випадках, коли вони вивозяться не за межі території України, а на тимчасово окуповані території України, зокрема на територію Автономної Республіки Крим. Відтак, як видається, зміст кримінально-протиправних діянь доцільно розширити, вказавши на протиправне вивезення осіб за межі території України або на тимчасово окуповану територію України, в їх межах. Цей підхід серед іншого узгоджується й з розумінням змісту аналогічних суспільно небезпечних дій, зафіксованим у тексті Римського Статуту Міжнародного Кримінального Суду. Так, відповідно до абз. vii) п. «а» ч. 1 ст. 8 Римського статуту Міжнародного кримінального суду злочинною

1 Римський Статут Міжнародного Кримінального Суду: Міжнародний документ ООН від 17.07.1998 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/995_588.

визнається *незаконна* депортація або переміщення чи незаконне позбавлення волі; згідно з абз. viii) п. «b» ч. 1 ст. 8 *депортація або переміщення всього або частини населення окупованої території у межах чи за межі цієї території*.

Отже, роблячи проміжний висновок, зауважимо, що опис об'єктивної сторони пропонованого спеціального складу воєнного злочину варто здійснити через оперування усталених у міжнародному гуманітарному та кримінальному праві категорій, а саме: протиправне переміщення чи депортація переміщення всього або частини населення окупованої території у межах чи за межі цієї території.

5. Викликає додаткову складність для однозначного розуміння оперування в тексті закону про кримінальну відповідальність категорією «умови збройної агресії». Остання, як і категорія «збройна агресія» у чинному законодавстві України не є чітко визначеною. В самому ж КК України йдеться про «агресивну війну» (ст. ст. 436, 437 КК України), «збройну агресію проти України» (ч. 1 ст. 111-1 КК України), «збройну агресію Російської Федерації проти України» (ч. 1 ст. 436-2 КК України), а також про «умови воєнного стану» (частини 4 ст. ст. 185, 186 КК України та ін.), про «використання умов воєнного стану» (п. 11 ч. 1 ст. 67 КК України), про «період збройного конфлікту» (ст. ст. 43-1, 111, 113, 149 КК України), «воєнні дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу», «збройний конфлікт» (ст. 447 КК України), «воєнний конфлікт» (ст. ст. 258, 436, 437 КК України).

Суміжні, системно взаємопов'язані з КК України нормативно-правові та правозастосовні акти характеризуються не меншою термінологічною розмаїтістю. Так, у п. 1 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про національну безпеку України» від 21.06.2018 р. № 2469-VIII йдеться про воєнний конфлікт. Останній визначається форма розв'язання міждержавних або внутрішньодержавних суперечностей із двостороннім застосуванням воєнної сили; основними видами воєнного конфлікту є *війна* та *збройний конфлікт*. Згідно з п. 7 ч. 1 ст. 1 вказаного Закону України збройний конфлікт – збройне зіткнення між державами (міжнародний збройний конфлікт, збройний конфлікт на державному кордоні) або між ворогуючими сторонами в межах території однієї держави, як правило, за підтримки ззовні (внутрішній збройний конфлікт).

Так само категорія «збройний конфлікт» використовується Стратегії воєнної безпеки України (затвердженій Указом Президента України від 25.03.2021 р. № 121/2021). Поруч з цим у тій таки Стратегії використовується і категорія «збройна агресія Російської Федерації» (як синонім збройного конфлікту), яка також зустрічається в Заяві Верховної Ради України «Про відсіч збройній агресії Російської Федерації та подолання її наслідків» (постанова Верховної Ради України від 21.04.2015 р. № 337-VIII). Аналогічна семантична пара «збройна агресія» – «збройний конфлікт» або як синонімічна, або несинонімічна при визначенні збройної агресії та відсутності визначення збройного конфлікту використовується в Законі

України «Про оборону України». Відповідно до ст. 1 цього нормативно-правового акту збройна агресія – застосування іншою державою або групою держав збройної сили проти України. У Законі України «Про забезпечення участі цивільних осіб у захисті України» взагалі не згадується про збройний конфлікт, а йдеться виключно про збройну агресію російської федерації.

Отже, відзначаємо термінологічну багатоманітність, бо ж навіть плутанину, що склалася у вітчизняному законодавстві на позначення ситуації порушення державного суверенітету й територіальної цілісності України іноземною країною з використанням військової сили. І ця плутанина цілком закономірно знайшла своє віддзеркалення й у КК України. При цьому частота використання у вітчизняному законодавстві категорії «збройна агресія» є вищою за використання інших – «воєнний конфлікт», «збройний конфлікт», «війна», «агресивна війна». Звідси зрозумілою є і обумовленість використання авторами аналізованого законопроекту саме першої, із зазначеного ряду, категорії. Водночас, не зайвим буде внести ясність щодо їх співвідношення і розмежування.

Агресія – це протиправний акт, що може бути як із застосуванням зброї, так і без (наприклад, блокування портів), набувати одноактного чи триваючого характеру. *Збройний конфлікт* – ситуація, яка може складатися (а може й ні, у випадку односторонніх агресивних дій разового характеру – наприклад, одиничний обстріл прикордонних районів), розвиватися, змінюватися в результаті агресії та супроводжується обопільним застосуванням ворогуючими сторонами воєнних сил та засобів протягом відносно тривалого проміжку часу. Відтак, саме збройні конфлікти (прояв і наслідок), а не збройна агресія (зміст і причина) здатні створювати особливі умови життєдіяльності, в тому числі супроводжуватися окупацією територій.

Також наголосимо, на міжнародно-правовому рівні агресивно-воєнний дискурс має більш чітку визначеність та предметно-галузеву приналежність. Так, у *праві міжнародної відповідальності* використовується категорія «*агресія (акт агресії)*» як *міжнародне протиправне діяння держави*, яке має вельми деталізований опис у Резолюції Генеральної Асамблеї ООН 3314 (XXIX) від 14.12.1974¹. Паралельно з цим у *міжнародному кримінальному праві – злочин агресії*. Відповідно до ст. 8bis Римського Статуту Міжнародного Кримінального Суду злочином планування, підготовку, ініціювання або виконання особою, яка у змозі ефективно здійснювати контроль або направляти політичні чи військові дії держави, акту агресії, який за своїм характером, тяжкістю і масштабом становить явне порушення Статуту Організації Об'єднаних Націй. «Акт агресії» означає використання збройних сил державою проти суверенітету, територіальної цілісності або політичної незалежності іншої держави або будь-яким іншим чином всупереч Статуту Організації Об'єднаних Націй².

¹ Definition of Aggression: United Nations General Assembly Resolution 3314 (XXIX), 14.12.1974. URL: <https://legal.un.org/avl/ha/da/da.html>.

² Римський Статут Міжнародного Кримінального Суду: Міжнародний документ ООН від

У міжнародному гуманітарному праві використовуються поняття «війна» та «збройний конфлікт» (Женевські конвенції 1949 р. та додаткові протоколи до них тощо). При цьому, як впливає зі ст. 1 Конвенції про захист цивільного населення під час війни від 12.08.1949 р., поняття «збройний конфлікт» є ширшим за обсягом за поняття «війна».

Зважаючи на викладені зауваги, є підстави для такого висновку: замість категорії «в умовах збройної агресії» як за текстом КК України в цілому, так і в пропонованому законопроекті доцільно використовувати категорію «в умовах війни» або «в умовах збройного конфлікту», що *варто врахувати в подальшій законотворчій діяльності*. В той же час, наслідком збройного конфлікту, агресивної війни може бути тимчасова окупація територій з подальшим «заморожуванням» конфлікту, тобто переходом у фазу низької інтенсивності або взагалі імовірним припиненням, а сам збройний конфлікт може відбуватися й без окупації територій. Ця обставина змушує в конкретному випадку криміналізації діянь звернутися до іншого прийому опису об'єктивних ознак складу кримінального правопорушення: замість вказівки на обстановку («в умовах») зафіксувати вказівку на місце вчинення злочину (*тимчасово окупована територія*), яке на дескриптивному рівні пов'язується з триваючим збройним конфліктом або з його наслідком.

6. З аналогічних міркувань, обумовлених необхідністю гармонізації національного кримінального законодавства та міжнародного гуманітарного і кримінального права, слід висловитись і за необхідність криміналізації переміщення населення держави-агресора на тимчасово окуповану територію України (ст. 438-2 КК *de lege ferenda*). Суспільна небезпечність таких дій є комплексно та повсякчас виявляється у контурах національної безпеки України через порушення норм міжнародного гуманітарного права. Таке переміщення слід розглядати як планову політику зміни соціально-демографічного складу (типовий приклад – АРК) з метою зміцнення соціокультурної опори держави-агресора серед місцевого населення й створення додаткового мобілізаційного резерву для його залучення до участі у бойових діях. Залишення ж у майбутньому вказаних осіб на деокупованих територіях створюватиме несприятливі суспільно-політичні, культурно-психологічні, криміногенні умови для стабілізації та прогресивного розвитку відповідного регіону, додаткові загрози національній безпеці.

7. Однею з кваліфікуючих ознак насильницького вивезення особи пропонується вважати його вчинення щодо *неповнолітньої особи за відсутності ознак геноциду* (ч. 2 ст. 438-1 КК). Системний аналіз положень чинного КК, а також ст. 31 та 32 Цивільного кодексу України дозволяє дійти висновку, що неповнолітніми є лише особи віком від 14 до 18 років. Особа, яка не досягла чотирнадцяти років законом визнається малолітньою особою. Отже таке законодавчо визначене поняття неповнолітньої особи

фактично унеможлиблює кваліфікацію вчиненого діяння за ч. 2 ст. 438-1 КК (ст. 146-2 КК – *de lege ferenda*) у разі насильницького вивезення *малолітньої особи* за межі території України в умовах воєнного стану або збройної агресії. Водночас вчинення таких протиправних дій щодо малолітніх осіб, чисельні випадки яких також зафіксовані правоохоронними органами та правозахисними організаціями України, істотно підвищує суспільну небезпечність цього злочинного посягання, що вочевидь впливає на індивідуалізацію кримінальної відповідальності за його вчинення, зокрема на розмір строку призначення покарання у вигляді позбавлення волі. У зв'язку з цим, вказана обставина могла би знайти своє безпосереднє нормативне визначення або у диспозиції частини 2, або взагалі - в частині третій цієї статті як самостійній частині цієї статті КК. Це, вочевидь, зумовило б розглядати насильницьке вивезення малолітньої особи за межі території України в умовах воєнного стану або збройного конфлікту агресії як особливо кваліфікуючу ознаку злочину.

8. Не можна не звернути увагу й на те, що санкції частини першої та другої запропонованої авторами статті 438-1 КК, певною мірою не відповідають сучасним науковим розробкам теорії пеналізації, а тому містять певні недоліки конструювання. Так, мінімум покарання в кваліфікованому різновиді складу цього злочину («*караються позбавленням волі на строк від восьми до ... років*» - ч. 2 ст. 438-1) є меншим, ніж максимум покарання в його основному складі злочину («*карається позбавленням волі на строк від ... до десяти років*» - ч. 1 ст. 438-1). Сучасна доктрина кримінального права щодо правил конструювання санкцій статей Особливої частини КК виходить з того, що максимальна межа санкції за вчинення діяння, ознаки якого визначені в диспозиції основного (простого) складу злочину, повинна бути одночасно мінімальною межею санкції за вчинення того ж діяння, ознаки якого визначені у кваліфікованому складі злочину. Дотримання згаданого доктринального правила сприяло би індивідуалізації кримінальної відповідальності, як у випадку нормативного визначення у диспозиції частини другої статті 438-1 такої кваліфікуючої ознаки як «малолітня особа», так і у разі можливого конструювання диспозиції частини третьої статті 438-1, в якій самостійне особливо кваліфікуюче значення мали б випадки вчинення тих самих протиправних дій щодо малолітньої особи.

Висновки. З урахуванням викладених суджень, обставин пропонуємо викласти проєкт Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо удосконалення відповідальності за протиправне переміщення людей» (реєстр. № 7647 від 09.08.2022 р.) у такій редакції:

«...Верховна Рада України постановляє:

1. Доповнити Кримінальний кодекс України (Відомості Верховної Ради України, 2001 р., № 25–26, ст. 131) статтею 146-2, яку викласти в такій редакції:

«Стаття 146-2. Насильницьке вивезення людини за межі України

1. Вивезення людини за межі території України, поєднане із

застосуванням насильства, яке не є небезпечним для її життя і здоров'я потерпілого, або з погрозою його застосування чи з використанням безпорадного стану за відсутністю ознак торгівлі людьми, –

караються позбавленням волі на строк від трьох до п'яти років.

2. Ті самі діяння, вчинені щодо неповнолітнього або щодо двох чи більше осіб, або за попередньою змовою групою осіб, або із застосуванням насильства, яке не є небезпечним для її життя і здоров'я потерпілого чи погрозою застосування такого насильства, або вчинені в умовах воєнного стану, –

караються позбавленням волі на строк від п'яти до десяти років.

3. Діяння, передбачені частинами першою або другою цієї статті, вчинені щодо малолітнього або організованою групою, або такі, що спричинили тяжкі наслідки, –

караються позбавленням волі на строк від десяти до п'ятнадцяти років».

2. Доповнити Кримінальний кодекс України (Відомості Верховної Ради України, 2001 р., № 25–26, ст. 131) статтею 438-1, яку викласти в такій редакції:

«Стаття 438-1. Депортація або протиправне переміщення населення тимчасово окупованої території України

1. Депортація або протиправне переміщення всього або частини населення тимчасово окупованої території України у межах цієї території чи за межі території України, вчинене представником держави-агресора, її збройних сил чи окупаційної адміністрації за відсутності ознак геноциду, –

караються позбавленням волі на строк від восьми до дванадцяти років.

2. Ті самі дії, вчинені щодо неповнолітнього або малолітнього, – караються позбавленням волі на строк від дванадцяти до п'ятнадцяти років або довічним позбавленням волі.

Примітка. У цій статті та статті 438-2 під населенням слід розуміти громадян України, іноземців та осіб без громадянства, які на законних підставах постійно проживали на відповідній території України на момент її тимчасової окупації державою-агресором.

У цій статті під протиправним переміщенням населення слід розуміти насильницьке чи шляхом використання обману чи зловживання довірою переміщення відповідних осіб шляхом виселення або інших примусових дій з території, на якій вони законно перебувають, за відсутності підстав, що допускаються міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України».

3. Доповнити Кримінальний кодекс України (Відомості Верховної Ради України, 2001 р., № 25–26, ст. 131) статтею 438-2, яку викласти в такій редакції:

«Ст. 438-2. Переміщення цивільного населення держави-агресора на тимчасово окуповану територію України

1. Переміщення цивільного населення держави-агресора на тимчасово

окуповану територію України, –

караються позбавленням волі на строк від восьми до дванадцяти років

2. Ті самі дії, поєднані з примусовим виселенням населення на тимчасово окупованих територіях України, –

караються позбавленням волі на строк від дванадцяти до п'ятнадцяти років.

Примітка. У цій статті під населенням держави-агресора слід розуміти громадян держави-агресора або іноземців чи осіб без громадянства, які на момент тимчасової окупації частини території України на законних підставах проживали на території держави-агресора».

4. Доповнити Кримінальний кодекс України (Відомості Верховної Ради України, 2001 р., № 25–26, ст. 131) статтею 438-2, яку викласти в такій редакції:

«Стаття 448. Широкомасштабні або систематичні насильницькі дії проти цивільного населення

1. Депортація або насильницьке переміщення населення, а так само незаконне позбавлення волі, обернення в рабство, зґвалтування, сексуальне рабство, примушення до проституції, примусова вагітність, примусова стерилізація чи будь-яка інша подібна за тяжкістю форма сексуального насильства, катування, якщо такі дії вчинювані в рамках широкомасштабного або систематичного нападу, –

караються позбавленням волі на строк від восьми до дванадцяти років.

2. Ті самі дії, якщо вони були вчинені щодо неповнолітньої або малолітньої особи, –

караються позбавленням волі на строк від дванадцяти до п'ятнадцяти років.

3. Дії, передбачені частиною другою або третьою цієї статті, якщо вони поєднані з умисним вбивством, –

караються довічним позбавленням волі

Примітка. Під нападом в цій статті слід розуміти лінію поведінки, що включає багаторазове вчинення діянь, зазначених у частині 1, проти будь-якого цивільного населення в рамках проведення політики держави або організації, спрямованої на вчинення такого нападу, чи з метою сприяння реалізації такої політики».

5. Цей закон набуває чинності з дня, наступного за днем його опублікування».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р., що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I) : Міжнародний документ ООН. Конвенція від 08.06.1977 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/995_199.

2. Конвенція про захист цивільного населення під час війни : Міжнародний документ ООН. Конвенція від 12 серпня 1949 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text.

3. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.

4. Орлов Ю. В. Злочини проти людяності в контексті збройного конфлікту в Україні: визначення, проблеми розмежування із суміжними складами злочинів. *Право і безпека*. 2023. № 1 (87). С. 99–112. DOI: <https://doi.org/10.32631/pb.2023.1.09>.

5. Про внесення змін до Кримінального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо насильницького вивезення особи в умовах збройної агресії : проект Закону України № 8326 від 30.12.2022 р. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/41094>.

6. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо насильницького переміщення особи за межі території України : проект Закону України № 9204 від 13.04.2023 р. <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/41765>.

7. Про оборону : Закон України від 06.12.1991 р. № 1932-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12>.

8. Римський статут Міжнародного кримінального суду : Міжнародний документ ООН від 17.07.1998 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text

9. Римський статут Міжнародного кримінального суду : Міжнародний документ ООН від 17.07.1998 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text.

10. Римський Статут Міжнародного Кримінального Суду : Міжнародний документ ; Статут від 17.07.1998 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/995_588.

11. Definition of Aggression : United Nations General Assembly Resolution 3314 (XXIX), 14.12.1974. URL: <https://legal.un.org/avl/ha/da/da.html>.

12. Draft articles on Prevention and Punishment of Crimes Against Humanity / International Law Commission. URL: https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/draft_articles/7_7_2019.pdf.

13. The report of the Ad hoc Committee on the Establishment of an International Criminal Court, Official Records of the General Assembly, Fiftieth Session, Supplement No. 22 (A/50/22). URL: https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/commentaries/7_7_2019.pdf.

Стаття надійшла до редакції 20.06.2023

Oleksii M. LYTVYNOV,

Doctor in Law, Professor

(Kharkiv Regional Military Administration, Kharkiv, Ukraine)

Yurii V. ORLOV,

Doctor in Science of Law, Professor

(Kharkiv National University of Internal Affairs, Kharkiv, Ukraine)

Andrii M. YASHCHENKO,

Doctor of Law, Professor

(Kharkov National University of Internal Affairs, Kharkiv, Ukraine)

PROBLEMS OF CRIMINAL LIABILITY FOR ILLEGAL MOVEMENT OF PERSONS IN THE CONTEXT OF ARMED CONFLICT: A SCIENTIFIC ANALYSIS OF LEGISLATIVE INITIATIVES

The article is devoted to the scientific analysis of draft laws proposing amendments and additions to the Criminal Code of Ukraine on issues of criminal responsibility for the illegal (forcible) movement of persons in the context of the armed conflict in Ukraine. Taking into account the provisions of international criminal and humanitarian law, the practice of international ad hoc courts, as well as the domestic doctrine of criminal law, conclusions were made, critical judgments were expressed regarding individual provisions of draft laws, and author proposals were formed in the form of alternative draft laws on criminal liability.

Key words: *criminal responsibility, armed conflict, displacement of persons, war crime, crime against humanity.*